

Hatice Sevide Garip

Yüksek Lisans Öğrencisi., Selçuk Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Master Student, Selçuk University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith
Konya/Turkey
haticesvd@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7788-6434

Makale Bilgileri

Makale Türü: Eser İncelemesi/Book Review

Geliş Tarihi: 09.04.2022

Kabul Tarihi: 31.05.2022

Yayın Tarihi: 15.06.2022

Yayın Sezonu: Haziran/June 2022

Atıf/Citation: Hatice Sevide Garip. "İsmail Lütfi Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmî)". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 11 (Haziran 2022), 190-193.

İsmail Lütfi Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmî), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 13. Baskı, 2021, 296 sayfa, ISBN: 978-975-548-242-2

Sünnetin yazı ile tespit edilmiş metinleri olan hadisler, tarih boyunca tenkit ve itirazlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple hadislerin doğru anlaşılması erken dönemden itibaren üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir mesele olmuştur. Son zamanlarda da İslâm kaynaklarına yönelik tenkitler arasında güncelliğini koruyan bu meselenin, ilmî metotlar ile ele alınmasının gerekliliği aşikârdır.

İsmail Lütfi Çakan tarafından kaleme alınan *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-Hadis İlmî)* adlı kitap, hadisler arasında ihtilaflı görülen konuları ele almakta, çelişki gibi görülen meselelere nasıl yaklaşılacağına dair bilgiler sunmaktadır. Muhtelifü'l-hadis konusunda ülkemizde yapılan ilk çalışma olması, eseri kıymetli kılan bir diğer husustur.

Eser Salih Tuğ'un takdim yazısı ve Yaşar Kandemir'in takrizi ile başlamaktadır. Tuğ, eserin gayesinin ihtilaflı hadislerin veya ihtilaflı görünen meselelerin bir sonuca bağlanması ve yeni çözüm yollarının üretilmesi olduğuna dikkat çekmiştir. Kandemir ise İslâmî ilimler açısından önemli olan bir konuda hazırladığı bu çalışmasıyla Çakan'ın zor bir işin üstesinden geldiğini belirtmiş, konunun yeni araştırmalarla derinleştirilebilir ve geliştirilebilir olduğunu vurgulamıştır. Çakan'ın doktora tezi olarak hazırladığı bu eser bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Yazar, eserin önsözünde sünnet ve hadise yöneltlen eleştirilerle paralel olarak ihtilaflı'l-hadis meselesinin güncelliğini koruduğuna dikkat çekmiş, eserde takip ettiği yönetime dair bazı bilgiler vermiştir.

“Mefhum ve Kaynaklar” başlıklı giriş bölümünde yazar, muhtelif ve hadis kelimelerinin kavramsal analizine yer vermiş, ihtilafü'l-hadis'in farklı isimlendirmeleri ile Şâfiî, Hâkim en-Nîsâbü'rî ve İbn Hacer gibi müelliflerin muhtelifü'l-hadis tanımlarını incelemiştir. Çakan, farklı tariflerden hareketle dört unsurdan oluşan bir muhtelifü'l-hadis tarifi yapmıştır. Yazar, bu kısımda istifade ettiği kaynaklarla literatür hakkında da bilgiler vermiştir. Yazarın, çalışması boyunca sık sık atıf yaptığı ihtilafü'l-hadise dair temel eserlerden olan *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*'in yanı sıra *el-Muhaddisu'l-fâsil ve Ulûmu'l-hadis* gibi bazı usûl kitaplarına dair kendi değerlendirmelerine yer vermesi ve bu kaynakların yanında birçok şerhten de istifade etmesi, eserin muhtevasına zenginlik katmıştır.

İlk bölüm muhtelifü'l-hadis ilminin doğuşuna ve önemine ayrılmıştır. Muhtelifü'l-hadis ilminin çok erken zamanlarda mevcut olduğu ve hicrî II. asrın sonlarında Şâfiî ve akabinde İbn Kuteybe'nin yazdığı eserlerle aydınlatılmış olduğu vurgulanmıştır. Yazar, bu ilmin doğuşuna neden olan faktörleri “dinî-içtimaî sebepler” ve “ilmî sebepler” olarak iki kısımda incelemiştir. Ümmetin Kur'an'ı savunduğu gibi hadisi de savunmakla mükellef olduğuna vurgu yapan yazar, sünnet karşıtlarının, hadisi kendi görüşlerine uydurmalarından ötürü bu ilmin doğuşuna zemin hazırladıklarını zikretmiştir. Yazara göre hadislere yönelik eleştirilerin temel dayanağı birbirleriyle çelişik gibi görünen rivayetlerdir. Hadis karşıtlarının bu argümanları, muhtelifü'l-hadis ilmini doğuran ilmî sebeplerden biri olmuştur. Bu bölümde muhtelifü'l-hadis farklı isimlerini tekrar ele alan yazar bu ilmin, kelam, hadis ve fıkıh ilimleriyle olan bağına temas ederek önemini vurgulamıştır.

İkinci bölümde hadisler arasındaki ihtilafı kabul edenler ile söz konusu ihtilafı kabul etmeyenlerin görüşleri gerekçeleriyle ele alınmıştır. Buna göre Şâfiî, İbn Hazm ve Hatîb el-Bağdâdî gibi bazı alimler, sünnetin vahiy eseri oluşu ve vahyin kontrolünde bulunmasından ötürü ona zıt bir hüküm ihtiva etmeyeceği, ayrıca Hz. Peygamber'in hatadan korunmuş olması gibi gerekçelerle hadisler arasında ihtilafın olmayacağını savunmuşlardır. Hadisler arasındaki ihtilafın reddinin aklen mümkün olmaması ve sahabeden beri ihtilafın var olması ise bazı alimleri ihtilafın varlığını kabule sevk etmiştir. Bir kısım alim ise teâruzu kabul etmekle birlikte bunun zannî deliller arasında olduğunu, kat'î deliller arasında ise olamayacağını benimsemiştir.

Bu görüşlerin lafız farklılıklarından kaynaklı olduğu ve bazı ortak noktalarının bulunduğunu belirten yazar, ihtilafı hadislerin, okuyucunun zihninde şekillenebilmesi için gerek bir hadisin kendi içindeki teâruzuna, gerekse diğer hadislerle teâruzuna misaller vererek konuyu işlemiştir. Yazarın, çalışmanın amacı dışına çıkmaması ve hacminin uzamaması için verdiği örneklerin ayrıntılarına girmemesi manidardır. Bu bölümde ayrıca hadisler arasındaki ihtilaf sebeplerine de yer verilmiştir. İhtilaf sebeplerini beş ana kategoride inceleyen ve verdiği örneklerle konuyu detaylandıran yazar, ayrıca hadisin Kur'an, icmâ, kıyas ve akfî-örfî delillerle olan

teâruzunu ve çeşitli muhaddislerin bu husustaki görüşlerini de tafsilata girmeden örneklerle kaydetmiştir.

Hadislerde görülen ihtilafların nasıl çözümleneceğinin ele alındığı son bölümde yazar, bu ihtilafların çözümüne vurgu yapmıştır. Hadisler arasındaki ihtilafların çözümüne dair üç ayrı yaklaşımın varlığından ve bunların takip ettiği çözüm yollarının farklı oluşundan bahsetmiştir. Bu yaklaşımlardan cumhurun ve Hanefilerin takip ettikleri yöntemi kısaca zikredip hadisçilerin benimsediği sistemin tafsilatına yer vermiştir. Buna göre hadisçiler, sırasıyla cem ve te'lîf, nesih, tercih ve tevakuf metotlarını takip ederek ihtilafları çözümlenmeye çalışmışlardır. Yazar, bu metotların her birini ayrı başlıklar altında örneklerle işlemiştir. Yazarın, tahsis, takyid ve haml gibi farklı yorumları bünyesinde barındıran cem ve te'lîfi "sahili bulunmayan bir umman" olarak nitelemesi ve bir sınırının bulunmadığını belirtmesi dikkat çekicidir. Buna göre hadisler arasında var olduğu düşünülen teâruzun büyük kısmı cem ve te'lîf ile giderilmiş olacaktır.

Yazar, bazıları tarafından fıkıhın konusu kabul edilmekle birlikte muhtelifü'l-hadiste de önemli bir yeri bulunan neshin bir hayli zor olmasına dikkat çekmiş, neshin gerçekleşebilme şartlarına ve çeşitlerine yer vermiştir. Bunlar arasında zikredilen "hadisin Kur'ân ile neshi"ne İmam Şâfi'nin yönelttiği itirazın onun hassasiyetinin bir göstergesi olduğunu belirten yazar, ihtilaflı hadisler arasında ilğâdan önce cem ve te'lîf metotlarının kullanılmasının isabetli bir tercih olacağını ifade etmiştir. İhtilafı giderme yollarının üçüncüsü olan tercihin sebebinin çokluğuna dikkat çeken yazar, bunları isnad ile ilgili, metinle ilgili, medlûl yönünden ve harici sebepler şeklinde dört grupta toplamış ve her birini örneklerle izah etmiştir. Çakan, son çözüm yolu olan tevakufun belli bir usulünün bulunmayıp nazarî olduğuna işaret etmiş, cemın sınırlarının genişliği, neshin şartlara uygun değişkenliği ve tercihin zenginliğine bakıldığında tevakufa gerek kalmadığını belirtmiş, bunun da çözüm yollarının neticeye ulaştıracak niteliği haiz olduğunun göstergesi olabileceğinin altını çizmiştir.

Muhtelifü'l-hadisin karmaşık bir ilim olduğuna dikkat çeken yazar, bunun sadece hadis değil diğer ilmî alanlarda da iyi bir donanım ve uzun bir tecrübe gerektirdiğini belirtmiştir. Tuğ'un da ifade ettiği üzere Çakan'ın 180 kadar kaynaktan istifade etmesi, onun kaynaklara ulaşımındaki çabasını, titizliğini gözler önüne sermektedir. Yazar eseri hazırlarken daha çok birinci el kaynaklara başvurduğu gibi ikinci el kaynaklardan da istifade etmiş, batıdaki çalışmalara da temas etmiştir.

Çalışma konusunun çetrefilli oluşunun Çakan'ın diline yansımaması ve mevzunun basit bir üslup ile kaleme alınması zikredilmeye değerdir. Muhtelifü'l-hadis ilminin bütün hususiyetlerine değinmeyi amaçladığını belirten yazarın bu amacını gerçekleştirdiğini söylemek yanlış olmaz. Çalışmada ele alınan konuların tablolar

halinde özetlerinin sunulması eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Eserin sonunda yer verilen indeksin de araştırmacılar için bir kolaylık olduğu belirtilebilir.

Eserdeki her bir başlığın ayrı bir çalışma konusu olabilecek boyutta olması da eserin kıymetini artırmaktadır. Ayrıca bölümler arası geçişlerde kopukluk olmayışı da takdire şayandır. Yazarın, zaman zaman, özellikle de bölüm sonlarında yaptığı değerlendirmelerle mevzuyu özetlemesi okur için kolaylık sağlamaktadır.

Bazı hadisçilerin faziletleri, hadisi savunmak gayesiyle yazılmış eserler, Müslim'in *Sahih*'inde sened ve metindeki lafız farklılıklarını toplamak suretiyle ilme sunduğu katkı gibi doğrudan muhtelifü'l-hadis ile ilgili olmayan bazı önemli tespitlerin konuyu dağıtmayacak şekilde serpiştirilmiş olması, eseri daha kıymetli hale getirmiştir.

Bununla birlikte müelliften, ihtilafı giderme yolları bahsinde tahsis ve nesih arasındaki farklar gibi önemli bir meseleye ana metinde yer vermiş olması beklendirildi. Yazım yanlışlarının asgari düzeyde olduğu eserde, bazı kelimelerin yazımında basit imla hataları tespit edilmiştir. Orjinal, bir kaç, her şey, baş vurduğu, bir çok kelimeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak Çakan'ın bu çalışmasının, hem muhtelifü'l-hadis ilmi ile ilgili çalışma yapmak isteyenlerin hem ilahiyat öğrencilerinin hem de hadis meraklılarının istifade edebileceği öğretici niteliğe sahip bir eser olduğu belirtilmelidir. Kandemir'in de ifade ettiği üzere mevzu bahis ihtilaflı hadislerin birer birer incelendiği, çözümler üretildiği ve yapılan tartışmaların zikredildiği çalışmaların yapılması, bu eserin tamamlayıcı unsurları olacaktır.